

האלה האם

חוט בן כ-8000 שנה נמתח בתערוכה זו בין צלמיות טין פרהיסטוריות זעירות שנמצאו באתר החפירות בשער הגולן, דרך דימויים נשיים בהשראת קלפי טארוט מימי הביניים ועד עבודותיהן העכשוויות של ארבע אמניות בנות דורות שונים שיצירתן מהדהדת במגוון הקשרים את הצלמיות הנשיות ואת המיתוס הנצחי של האלה הגדולה - 'האלה האם'.

הישוב הקדום של שער הגולן (ישוב מלפני כ-8000 שנה, שהתגלה על גדות הירמוך) יצר את מכלול האמנות הפרהיסטורית הגדול והעשיר ביותר המוכר בארץ ואחד החשובים בעולם. הוא בולט באיכות הפיסול ורמת העיצוב של החפצים (צלמיות מאתר החפירות מוצגות במטרופוליטן בניו יורק, בלובר ובמוזיאון ישראל). בבתים שנחשפו באתר נתגלו כ-300 פסלונים בדמות אשה, שהיקף ירכיהם גדול כמעט פי ארבעה מממדי גופם. כל הפסלונים מעוצבים בתנוחה דומה - יד אחת מונחת על החזה והשנייה מונחת על האגן הרחב. הצלמיות, שגודלן מותאם לכף יד, עשירות בפרטים, מסוגגנת להפליא, עם דגש על האיברים הקשורים ללידה ולאמהות.

יש הסוברים כי צלמיות האישה באמנות הפרהיסטורית אינן אלא אב טיפוס של ה"אלה האם" או ה"אם הגדולה". אלה קדומה, שפולחנה היה ידוע בכל רחבי אירופה והמזרח הקדום, אשר סמלה את הפריון באשר הוא: פריון האדם, החי והצומח. תומכי הגישה מאמינים כי בתקופה הפרה-היסטורית התקיים עידן של אלוהות נשית ומטריארכלית. הצלמיות עשויות הטין, שמשו כנראה על פי ההשערות לטקסים של פולחן פוריות. על פי תיאוריה זו, יכולת ההריון והלידה של האשה נתפסה כמסתורית ומקודשת וכל אשה נחשבה התגלמות של האלה האם הגדולה. נשאלת השאלה מה ייחודה של אלוהות נשית? ובאיזה אופן נבדלת חברה מטריארכלית מחברה פטריארכלית?

מריה גימבוטאס, ארכיאולוגית וחוקרת פולקלור פמיניסטית, מגדירה את תרבות האלה כתרבות שבה הנשים הן במרכז (מטריאכלית). על פי הפרשנות שלה, תרבויות שהיו מטריארכליות התאפיינו בשלווה ושלוש, כבוד לנשים ודגלן בשוויון כלכלי. במחקרה היא מצאה כפרים שהגיעו עד לגודל של 17,000 איש שבהם נמצאו בבתים צלמיות נשיות, וגודל כל הבתים היה שווה. בכל הכפרים שנחפרו לא נמצאו חומות ולא כלי נשק, ומכאן המסקנה שהתרבות הנשית הקדומה הייתה תרבות של שלום. לדבריה מי שהמציא את חוסר השוויון – זאת התרבות הגברית הפטריארכלית שהתפתחה בתקופת הברונזה ההודו אירופית.

כיום, כחלק מרוח ה"עידן החדש", מתגברת הערגה לשוב אל האלוהות הנשית שמייצגת אלוהות חמה, רחומה ומכילה, אלוהות צומחת, מניקה ומזינה הנעה ופועלת במקצבי החיים של פריחה, קמילה ופריחה מחדש. זוהי אלוהות המרעיפה רוח, ואינה ממוקדת באיומים, הענשה ושליטה. נשים רבות מן התנועה הפמיניסטית מאמצות את מיתוס העידן המטריארכלי ורואות בפולחן אלוהות נשית

תשובה הולמת לאלפי שנים של דתיות פטריארכלית יהודית, נוצרית ומוסלמית ששללה מנשים השתתפות דתית שווה או מנהיגות רוחנית אמיתית.

בתערוכה נבחן דרך עבודותיהן של ארבע אמניות את השתקפותו של פולחן נשי, במגוון ביטויים עתיקים - עכשוויים.

ביאנקה אשל גרשוני

מבחינות רבות ביאנקה אשל-גרשוני היא האם הגדולה של האמנות הפמיניסטית הישראלית, אחת האמניות הראשונות שהתייחסה בעבודותיה לחוויה הנשית, ועסקה בחומרים "נשיים".

עבודותיה נעות בין תכשיטים פיסוליים, אסמבלאז'ים, פיסול וציור, ומשלבות אלמנטים ביוגרפיים נפשיים לצד מיתוסים והקשרים תרבותיים שונים. שפתה מורכבת מתערובת של דימויי גוף אדם, חיות, צמחים וסמלים דתיים תוך התייחסות נרחבת לעולם דמיוני של טקסי פולחן קדומים: פולחני פריין ומוות נוצריים ועממיים.

הצב הוא דימוי מרכזי ביצירתה. הצב, הנושא את ביתו כמסתור והגנה, אך גם כעול כבד, הוא אלגוריה לזהות עצמית נשית – האישה הנושאת את עול הבית על גבה, אשר מכתוב את דרכה ותפקידה. הצב הוא גם סמל קדמוני הנושא את העולם על גבו, מעין אלגוריה לאם הגדולה, אלת הפריין הקדמונית.

בציורי הצלובות שלה משנות ה-80 "ישו ממין נקבה", היא ממירה את דימוי הגבר הצלוב בדימוי אישה צלובה, ובכך מרחיבה את המיתוס לעיסוק במגדר. נראה כי באמצעות דימויים אלו היא שוזרת את סיפורה האישי הנשי על קורבנות, ופגיעות אל מול ניצחון, על מוות אל מול חיי נצח.

קלפי הטארוט

בשנים האחרונות עסקה ביאנקה אשל גרשוני בציור מחדש של קלפי טארוט בהשראת קלפים שנוצרו בימי הביניים. באמצעות תוכנת ציור דיגיטלית פשוטה, אשל גרשוני נתנה לקלפים העתיקים פרשנות חדשה בשפתה הציורית הצבעונית.

הכוהנת הגדולה:

אני הכוהנת הגדולה, הנשיות הפתוחה בהקשבה מתמדת פנימה. אני רחם הנשמה, האלה הגדולה בשער האנושות והחיים. אני השמאנית הנשית שחיה בדמדומי התודעה. אני הכוהנת והאלה של הירח, של המסתורין. כמו האלות הקטה ואיסיס, כי לא השכל המוגדר אלא האינטואיציה המסתורית היא שמנחה אותי. אני הפונקציה האינטואיטיבית הרוחנית של הנשיות.¹

הקיסרית:

אני היסוד הנשי של החיים המעשיים. אוחזת בשרביט השליטה הפיזית למען הוצאתם לפועל. אני הקיסרית, האם הגדולה, כוחי נובע מהאלות הגדולות הראשונות, אמהות כל חי, עתיקות בנפש האנושית. אלות של פריון, עוצמה ושליטה, אלות האדמה והטבע (נצר, 2008)

העוצמה:

אני העלמה, אדונית החיות הקדומה, כמו דיאנה-ארטמיס של החיות, וחתחור המצרית שרוכבת על אריה, אני עלמת העוצמה של הנשמה הנשית. האנימה שמנתבת את הכוחות הלא מודעים-הגופניים ומטמיעה אותם בתוכי, את הטבע, האינסטינקטים החיתיים שבתוכנו. (נצר, 2008)

מיכל בלייר

בתוך תיבה צפה לה דמות נשית כמו שלגיה הנמה בארון, כמו אופליה שצפה בנהר. פניה נראות כמסכת מוות, שדיה השופעים הן שתי דלעות מיובשות וריקות ומסביבה מסודרים, טבולים בתוך דבק, גרעיני פרי וזרעים יוצרים עיטורים של קדושה. הניגוד הזה בין הקדושה לבין החומרים המתכלים, בין פולחן מחזוריות החיים לבין ביטויי המוות בעבודות טורד מנוחה.

העיסוק בגוף הנשי ככלי מקודש להבאת חיים צץ בעבודותיה של בלייר, דווקא מתוך הקושי, מתוך תחושת החידלון שחוותה לאחר הלידה. בסדרת האקוורל שלה, ציורים יומיים אותם ציירה בתקופה

¹ מתוך: רות נצר: הקוסם, השוטה והקיסרית – קלפי הטארוט במעגל החיים ובתרפיה. 2008. מודן.

הקשה שלאחר הלידה, נראה הגוף הנשי כמשהו שהופך את את, באופן סוריאליסטי למכשיר הזנה. השדיים המזינות הן האיבר הדומיננטי.

נדמה כי בלייר מעלה שאלות החותרות תחת פולחן אשר מקדש את הפריין ואת הגוף הנשי כנותן חיים. האם המודל המטריאכלי שרואה את הנשים מנקודת מבט של מחזור הפוריות שלהן בלבד היא משעבדת ומדכאת לא פחות מאשר המודלים הפטריארכלים המסורתיים?

אביגיל שקלובסקי

במרחב טבעי פתוח, קבוצת נשים מבוגרות מתכוננות לטקס - שוזרות כתרים מפרחי בר ונוצות, עוטות גלימות. הנשים הללו, זקנות השבט הן האמהות והסבתות של כולנו. אביגיל שקלובסקי יוצרת צעירה, שליוותה את סבתה בתהליכי ההתבגרות והזקנה, ביקשה ליצור טקס שמסמל את המעבר לשלב הזקנה וההכנות לפרידה מחיים פעילים.

בחברה המערבית שלב ההתבגרות והזקנה מעוררים חרדה גדולה וניכור. הפחד מהמוות לא מאפשר לנו לראות אותו כחלק מהחיים. בקהילות עתיקות או נאו פגאניות כל מעבר בחיי אישה, מצוין בטקס: טקס לידה, טקס לנערה המקבלת מחזור ולבסוף טקס זקנה לאישה שהפסיקה לקבל את המחזור – האישה הופכת להיות למורה, והטקס מסמן את המעבר לזמן של חוכמה וחזיונות.

שקלובסקי החליטה ליצור ולתעד בעבודתה טקס מעבר שכזה. את הטקס היא יצרה בעבור סבתה וחברותיה, כחלק מתהליך משותף של שיחות ומפגשים, ובהשראת טקסי נשים בתרבויות שונות בארץ ובעולם. טקס בו הנשים משילות מעצמן את זהותן הישנה, מוותרות על הצורך לפעול בעולם כדי להשאיר עקבות, ומתמסרות לציר כוחן ורוחן. עוטות על עצמן את זהות ה'אישה ציפור' ופורשות כנפיים להתבוננות בחיים מתוך פרספקטיבה רחבה.

ציפי גולדשטיין

על קנבסים ענקיים בצבעים עזים, ובמיני סוגי רקמה, בוראת ציפי עמוס גולדשטיין עולמות אשר הולכים ומתפרקים. לוח שחמט נפרש כרשת קורים, עליו נותרו רק מלכות, במרכז דמות נשית גרוטסקית, שבורה ומעוותת, קונכיות, גלגלי שיניים, שברי משפטים, מילים, הברות, הכל הולך ומתפרק בשטף של צורות וצבעים הניתכים לכל עבר, שכבות שכבות, צפות מתוך ואל תוך התת מודע. על משיכות המכחול עולה ומכסה מעשה הרקמה בטכניקות שונות של חיתוך, קשירה ותפירה- מלאכה נשית, סיזיפית ועמלנית, מכסה ומקשטת, מראה כיוון, מצלקת, מאחה. כמו עכבישה לוכדת אותנו גולדשטיין בקוריה, אל תוך שאלות על נצח, זמן, ועולם, על גן העדן שהתפרק ומתוכו נפלה חווה ישר על האדמה.

